

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

In memoriam

IN MEMORIAM

Paul Watzlawick, 1921-2007

Op 31 maart 2007 overleed Paul Watzlawick in Palo Alto, Californië. Watzlawick werd geboren in 1921 in Villach, Oostenrijk. Nadat hij in 1949 een doctoraat behaalde in de moderne talen en de filosofie aan de universiteit van Venetië, volgde hij van 1950 tot 1954 een opleiding tot analyticus aan het Jung-instituut in Zürich. Van 1957 tot 1960 was hij professor in de psychotherapie aan de universiteit van El Salvador. Daarna was hij als onderzoeksmedewerker verbonden aan het Mental Research Institute (MRI) in de Verenigde Staten. Daar maakte hij deel uit van de tweede groep van Palo Alto, samen met V. Satir, J. Haley, J. Weakland, A. Bodin en R. Fisch, onder leiding van Don Jackson. Hij werkte er mee aan het Brief Therapy-project. Sinds 1976 was hij tevens klinisch medewerker aan het Department of Behavioral Sciences van het Medisch Centrum van de Stanford University. Overal ter wereld gaf hij lezingen, workshops en opleidingen voor therapeuten en managers. Maar zijn bekendheid berust vooral op een aantal boeken die in de wereld van de gezinstherapie niet meer weg te denken zijn.

Paul Watzlawick was de grote vulgarisator van Batesons ideeën. Meer nog, hij maakte die ideeën bruikbaar voor therapie. Gregory Bateson was een filosoof-antropoloog die als een van de grondleggers van het systeemdenken wordt beschouwd. Hij heeft de communicatie tussen mensen bestudeerd, in het bijzonder van schizofrenen, maar zelf nooit therapie gedaan. Zijn studies lagen aan de basis van de hypothese van de dubbele binding als kenmerkend voor gezinnen met schizofrenie. Hoewel deze hypothese ook na tien jaar onderzoek van de tweede Palo Alto-groep niet hard gemaakt kon worden, werd ze toch door vele therapeuten als een vaststaand feit aangenomen.

Het denken van Watzlawick heeft een hele ontwikkeling doorgemaakt. In *De pragmatische aspecten van de menselijke communicatie* legde hij – in het spoor van Bateson – de nadruk op het communicatieve aspect binnen het systeemdenken. Hij formuleerde fameuze axioma's en begrippen: 1. men kan niet niet communiceren; 2. de

digitale versus de analoge communicatie; 3. de interpunctie; 4. symmetrie en complementariteit; 5. het inhouds- en het betrekkingaspect in de communicatie. Deze begrippen bleken zeer bruikbaar in het therapiewerk met paren en gezinnen. Watzlawick leerde ons kijken naar patronen en interacties eerder dan naar inhouden.

In genoemde publicatie beschreef hij ook de pragmatische paradox en de paradoxale interventie. Hij gaf een duidelijke definitie van de pragmatische paradox. In een complementaire verhouding geeft A aan B een bevel iets te doen dat op bevel niet kan en tegelijk belet A B te meta-communiceren of weg te lopen. In therapie lanceerde hij de paradoxale interventie: het voorschrijven van het probleem (soms symptoom genoemd). In dit werk was de pragmatische en strategische positie van Watzlawick sterk aanwezig. De bewonderende houding van de esthetici voor de 'zichzelf helende krachten van het systeem' was hem vreemd.

Watzlawick was ook betrokken in het korttherapieprogramma van Palo Alto. Dat was een experimenteel programma waarin men in een tiental sessies van een uur een verandering wilde bewerkstelligen. Men werkte niet noodzakelijk meer met gezinnen en hanteerde het remblokidee: als er ook maar een kleine verandering ontstaat, zal de rest wel mee veranderen. Het probleem werd gesitueerd in het hier en nu en in een interactionele context. Ook werd hier de idee ontwikkeld dat de geprobeerde oplossing stilaan het probleem kan worden, doordat cliënten die onwerkzame oplossing steeds weer herhalen. De therapeut kan dan, na een grondige analyse van die geprobeerde oplossingen (*patient position*), een oplossing van een andere orde voorschrijven.

Het valt op dat Watzlawick in veel van zijn therapieën en boeken steeds weer op het belang van *reframing* wijst. De therapeut geeft actief een nieuw zicht op het probleem. Het gaat om een directieve cognitieve herstructurering. Niet omdat dat nieuwe zicht waar zou zijn, maar wel omdat het veranderingsbevorderend is. Dat was nieuw in de wereld van de psychotherapie, waar men gewoonlijk de cliënt zelf een nieuw zicht op zichzelf hielp verwerven, desnoods met hulp van 'interpretaties'.

Zo kan men ook zijn overgang naar het constructivisme begrijpen. Daarin werd gesteld dat wij zelf de werkelijkheid opbouwen, mede tot stand brengen. Ook hier zijn cognitieve interventies aangewezen. De aandacht van Watzlawick verschoof van familie-interactiepatronen naar het scheppen van betekenissen. Zo baande hij de weg voor het sociaal constructionisme en de collaboratieve gezinstherapie.

Watzlawick was een intellectueel. Hij zocht steeds nieuwe filosofische denkkaders en slaagde er meesterlijk in filosofische opvattingen in pragmatiek om te zetten. In die zin droeg hij bij aan de permanente cognitieve herstructurering waaraan psychotherapeuten behoefte hebben. Uit zijn boeken blijkt bovendien een enorme intellectuele bagage. Veel casussen blijven als voorbeeld in het geheugen van onze generatie therapeuten aanwezig.

IN MEMORIAM

Ik heb de grote grijze burgerman met de brede glimlach, die Watzlawick zo op het oog was, nooit persoonlijk ontmoet. Wel zag ik hem aan het werk op congressen en op videobanden, en ik vroeg hem zijn boeken te signeren.

Wanneer ik hem in therapie bezig zag, zag ik een rationele therapeut die erg verstandig optrad, maar ik miste een zekere warmte en 'joinende' vaardigheden. Hij was in mijn ogen vooral een groot didacticus. Uit zijn geschriften heb ik veel geleerd. Als ik door zijn boeken blader, vind ik overal aantekeningen. Grote stukken heb ik onderlijnd. Reeksen voorbeelden heb ik gebruikt in mijn colleges, onder meer uit *De pragmatische aspecten van de menselijke communicatie* (1967); *Het kan anders* (1973); *Wie weet is het ook anders* (1978); *The invented reality: how do we know what we believe we know?* (1984) en *Münchhausens haren en Wittgensteins ladder* (1988). Voor zover ik weet heeft hij geen empirisch onderzoek gedaan naar het effect van zijn interventies.

In 1972 noemden we het therapiecentrum dat we in Lovenjoel (B) hebben opgericht 'Communicatiecentrum voor echtparen'. Die naam is toen gekozen onder invloed van Watzlawick. Het didactisch deel van dat drie weken durend residentieel voltijds relatietherapieprogramma was mede door hem geïnspireerd. Onze relatietherapie noemden we 'communicatietherapie'. Watzlawick heeft, samen met Haley, Weakland en Satir, ons therapeutisch werk grondig beïnvloed. Hij is – en blijft – in ons therapiewerk aanwezig. We hebben veel aan hem te danken.

Alfons Vansteenwegen